

شبکه مفهومی فصل هفتم

ایران در عصر مشروطه

مفاهیم کلیدی	حوزه‌های موضوعی
<p>بیداری ایرانیان در زمینه‌های فکری و اجتماعی نهضت مشروطیت، نهضت ملی شدن نفت</p>	شواهد و مدارک
<p>تغییرات اجتماعی و تداوم‌ها در این دوره تاریخی</p>	زمان، تداوم و تغییر
<p>علل و عوامل نهضت مشروطیت و جنگ جهانی اول و آثار آن بر ایران</p>	علت‌ها و معلول‌ها
<p>تلاش برای احقاق حقوق ملت و کانون ملی شدن صنعت نفت، قوانین مربوط به حکومت مشروطه و مجلس گروه‌ها و جریان‌های فکری و نقش آنها در رویدادها و تحولات آن دوره</p>	حقوق و قوانین نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
<p>میراث فرهنگی به جا مانده از دستاوردهای حاصل از مبارزات ایرانیان بر علیه نظام استبدادی و استعماری</p>	میراث فرهنگی
<p>تمایل به استقلال و عظمت ایران با ارزیابی رویدادهای گذشته</p>	میهن دوستی
	<p>بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت واکنش شخصی و اظهار نظر</p>
	مهارت‌های کاوشگری

انقلاب مشروطیت؛ موانع و مشکلات

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
- ویژگی‌های حکومت مشروطه و تفاوت آن با حکومت‌های غیر مشروطه (نظام‌های مطلقه و استبدادی) را توضیح دهند.
- زمینه‌ها و عوامل مختلف وقوع انقلاب مشروطیت را دسته‌بندی و تحلیل کنند.
- موانع و مشکلات اصلی برقراری حکومت مشروطه از ابعاد داخلی و خارجی را طبقه‌بندی و تحلیل کنند.
- آثار و پیامدهای جنگ جهانی اول بر ناکامی حکومت مشروطه در ایران و انتقال سلطنت از قاجاریه به پهلوی را بیان کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی؛ منابع مربوط به انقلاب و عصر مشروطیت مانند: متن قانون اساسی مشروطه و متمم آن، کتاب‌های مورخان، خاطرات، اسناد، روزنامه‌ها، تصاویری از شخصیت‌ها، راهپیمایی‌ها و تظاهرات‌ها، اقشار و گروه‌های مختلف اجتماعی، مأموران خارجی و نیروهای اشغالگر، فیلم‌های کوتاه و تاریخی، نقشه‌های تاریخی، نمودار خط زمان.

آماده کنید

رسالت و هدف اساسی انقلاب مشروطیت تغییر شیوه حکومت در ایران بود. به منظور آنکه ذهن فراگیران را آماده درک چنین تغییری نمایید، پیشنهاد می‌شود تصاویر تعدادی از فرمانروایان ایران مانند کوروش با داریوش هخامنشی، یعقوب لیث صفاری، سلطان محمود غزنوی، شاه عباس اول صفوی، نادرشاه افشار و ناصرالدین شاه قاجار را فراهم کنید و یک جا نمایش دهید یا نام آنها را روی تابلو بنویسید و از دانش‌آموزان بپرسید با توجه به دانسته‌ها و آموخته‌های پیشین خود، بگویند که این افراد چگونه و به چه شیوه‌ای فرمانروایی می‌کردند؟ و رابطه آنها با ملت چگونه بود؟ از آنها بپرسید تصویری که از یک حاکم یا فرمانروا دارند چیست؟ توضیح دهند. آیا تفاوت مهمی در نحوه زمامداری آنان وجود داشت؟ بحث و گفت‌وگوی کلاس را هدایت کنید تا دانش‌آموزان سرانجام به این نتیجه برسند که اگرچه این فرمانروایان در زمان‌های متفاوت و با شرایط مختلفی بر ایران فرمان می‌راندند اما روش زمامداری آنها یکسان و مشابه بود؛ همگی آنان اختیارات زیادی داشتند، مطابق خواست و میل خویش حکومت می‌کردند، حرف و فرمان آنان به مثابه قانون بود، هیچ کس حق نداشت در برابر دستور آنان چون و چرا کند و نسبت به آثار و پیامدهای اقدامات خود پاسخ‌گو نبودند. سپس تصاویری از جلسات هیئت دولت را نشان دهید و از آنها بپرسید که این تصاویر در مقایسه با تصاویر قبلی چه تغییراتی را در نحوه اداره کشور ما نشان می‌دهند؟ با توجه به اینکه دانش‌آموزان در پایه‌های هفتم و هشتم، اختیارات و مسئولیت‌های مجلس و هیئت دولت را خوانده‌اند، انتظار می‌رود که تا حدودی کم و کیف تغییرات مورد نظر را تشخیص و تمییز دهند.

آموزش دهید

جمع‌بندی بحث کلاس را نقطه آغازین آموزش و تدریس درس جدید قرار دهید و تفاوت‌های حکومت مشروطه و نظام استبدادی را بیان کنید. سپس با جلب توجه دانش‌آموزان به نمودار خط زمان، تصریح و تأکید نمایید سرآغاز تغییر و تحول در شیوه حکومت ایران به انقلاب مشروطیت باز می‌گردد که موضوع بحث این جلسه کلاس است.

زمینه‌های انقلاب مشروطیت به ویژه زمینه‌های فکری آن از مباحث کلیدی و مهم این درس است. هنگام تدریس این مبحث لازم است برخی از مفاهیم و مطالب درس‌های ۱۱ و ۱۲ کتاب یعنی انقلاب کبیر فرانسه به عنوان خاستگاه تفکر مشروطه‌خواهی و اندیشه‌های مردم‌سالاری و نیز اقدامات نوگرایانه و اصلاح‌طلبانه عباس میرزا، امیرکبیر و میرزا حسن رشدیه که زمینه‌ساز آشنایی ایرانیان با مظاهر تمدن جدید اروپایی شد، برای دانش‌آموزان یادآوری شود. در صورت امکان گزیده‌ای از مطالب سفرنامه‌ها، رساله‌ها و روزنامه‌های قبل از انقلاب مشروطیت که دلالت بر ترویج فکر مشروطه‌خواهی در ایران دارد را تهیه کنید و در کلاس بخوانید.

فعالیت

۱ فعالیت کاربرگه شماره ۱۰ بسیار مهم و ارزشمند است و ضرورت دارد به دقت و جدیت کامل دانش‌آموزان را راهنمایی و نظارت کنید که به صورت گروهی پس از مرور دوباره مطالب صفحه‌های ۷۸ - ۸۱ و مطالعه دقیق مطالب صفحه ۸۶ و ۸۷، آن را انجام دهند.

۲ الف) برای انجام این فعالیت اجازه دهید دانش‌آموزان برداشت و دریافت خود را البته با دلیل و استدلال بیان کنند و لزومی ندارد که همه دانش‌آموزان به یک پاسخ یکسان و مشابهی دست یابند، بلکه مهم این است که فرصتی برای همفکری و تأمل و تفکر در کلاس حاصل شود.

ب) در متن درس به قشرهای فعال و درگیر در انقلاب مشروطیت اشاره شده است. علما و روشنفکران و در مرحله بعد قشرهای اجتماعی مانند تجار، پیشه‌داران و کارگران در این انقلاب نقش مؤثری داشتند. مخالفت طرفداران حکومت استبدادی که منجر به درگیری موافقان و مخالفان شد. اختلاف و دوستگی میان مشروطه‌خواهان و رهبران مشروطه.

۴ الف) روسیه، نواحی شمال و مرکزی ایران و انگلستان، نواحی جنوب شرقی ایران را که به اقیانوس هند راه دارد.

ب) توسعه نفوذ خود در ایران از نظر سلطه بر منابع اقتصادی و حکومت.

پ) ضعیف شدن ایران و سرکوب مجاهدان و آزادی‌خواهان وطن و دور شدن ایران از رسیدن به استقلال

۵ قحطی، فقر، گرسنگی، شیوع بیماری‌های واگیردار و ضعیف شدن دولت مرکزی، ناامنی، نافرمانی و سربچی از فرمان دولت مرکزی، حضور نیروهای اشغالگر و نظامیان خارجی در ایران.

به پایان ببرید

با مرور مفهوم نظام مشروطه، به اختصار توضیح دهید که تفکر مشروطه‌خواهی از کجا و چگونه به ایران سرایت کرد و چه عوامل و نیروهایی در بروز انقلاب مشروطیت نقش داشتند. سپس خیلی کوتاه موانع و مشکلات داخلی و خارجی که مانع موفقیت کامل انقلاب مشروطیت شد را یادآوری و فهرست نمایید.

محورهای عمده ارزشیابی

عمده‌ترین محورهای ارزشیابی این درس عبارت‌اند از: زمینه‌ها، دلایل و عوامل بروز انقلاب مشروطیت به ویژه زمینه‌های فکری و فرهنگی آن و نقش قشرها و گروه‌های مختلف در آن انقلاب و همچنین موانع و مشکلاتی است که بر ناکامی نظام مشروطه در ایران اثرگذار بوده است.

ابزارهای ارزشیابی این درس شامل: بازیینه یا سیاهه مشاهده و بررسی عملکرد دانش‌آموزان در جریان تدریس به خصوص انجام فعالیت‌ها و اجرای کاربرگه و مشارکت در بحث و گفت و گوی کلاسی که ضرورتش در این درس بیشتر از درس‌های دیگر است و نیز آزمون‌های شفاهی و کتبی تحلیل محور است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

فرمان مشروطه

فرمان مشروطیت در اصل فرمان تشکیل مجلس شورای ملی است که مظفرالدین شاه قاجار در ۱۳ مرداد ۱۲۸۵ در پاسخ به متحصنین در جنبش مشروطه ایران امضا کرد و از طریق آن با مشارکت مردم در امر حکومت موافقت کرد و اینچنین حکومت مشروطه برای اولین بار در ایران تأسیس شد. خطاب فرمان به صدراعظم یعنی میرزا نصرالله خان مشیرالدوله است که خود در تهیه آن و راضی کردن شاه به امضای آن کوشش کرده بود. اصل فرمان به خط احمد قوام (قوام السلطنه) است.

متن فرمان

جناب اشرف صدراعظم - از آنجا که حضرت باری تعالی جل‌شأنه سررشته ترقی و سعادت ممالک محروسه ایران را بکف کفایت ما سپرده و شخص همایون ما را حافظ حقوق قاطبه اهالی و رعایای صدیق خودمان قرار داده لهذا در این موقع که اراده همایون ما براین تعلق گرفت که برای رفاهیت و امنیت قاطبه اهالی ایران و تشیید مبانی دولت اصلاحات مقننه به مرور در دوائر دولتی و مملکتی به

موقع اجرا گذارده شود چنان مصمم شدیم که مجلس شورای ملی از منتخبین شاهزادگان قاجاریه و علما و اعیان و اشراف و ملاکین و تجار و اصناف با انتخاب طبقات مرقومه در دارالخلافت تهران تشکیل و تنظیم شود که در مهام امور دولتی و مملکتی و مصالح عامه مشاوره و مذاقه لازمه را به عمل آورده به هیئت وزرای دولت خواه ما در اصلاحاتی که برای سعادت و خوشبختی ایران خواهد شد اعانت و کمک لازم را بنماید و در کمال امنیت و اطمینان عقاید خود را در خیر دولت و ملت و مصالح عامه و احتیاجات قاطبه اهالی مملکت به توسط شخص اول دولت به عرض برساند که به صحه همایونی موشح و به موقع اجرا گذارده شود. بدیهی است که به موجب این دستخط مبارک نظامنامه و ترتیبات این مجلس و اسباب و لوازم تشکیل آن را موافق تصویب و امضای منتخبین از این تاریخ معین و مهیا خواهد نمود که به صحه ملوکانه رسیده و بعون الله تعالی مجلس شورای ملی مرقوم که نگهبان عدل است افتتاح و به اصلاحات لازمه امور مملکت و اجرای قوانین شرع مقدس شروع نماید و نیز مقرر می‌داریم که سواد دستخط مبارک را اعلان و منتشر نمایند تا قاطبه اهالی از نیات حسنه ما که تماماً راجع به ترقی دولت و ملت ایران است کمابینی مطلع و مرفه الحال مشغول دعاگویی دوام این دولت و این مجلس بی‌زوال باشند - در قصر صاحبقرانیه به تاریخ چهاردهم جمادی الثانیه ۱۳۲۴ هجری در سال یازدهم سلطنت ما چون در این فرمان با ذکر «شاهزادگان قاجاریه و علما و اعیان و اشراف و ملاکین و تجار و اصناف» ذکری از دیگر طبقات مردم نشده بود، به در خواست نمایندگان پناهندگان سفارت، فرمان دیگری صادر شد :

جناب اشرف صدراعظم - در تکمیل دستخط سابق خودمان مورخه چهاردهم جمادی الثانیه ۱۳۲۴ که امر و فرمان صریحاً در تأسیس مجلس منتخبین ملت فرموده بودیم مجدداً برای آنکه عموم اهالی و افراد ملت از توجهات کامله ما واقف باشند امر و مقرر می‌داریم که مجلس مزبور را به شرح دستخط سابق سریعاً دایر نموده بعد از انتخابات اجزای مجلس فصول و شرایط نظام مجلس شورای اسلامی را مطابق تصویب و امضای منتخبین به طوری که شایسته مملکت و ملت و قوانین شرع مقدس باشد مرتب بنماید که به شرف عرض و امضای همایونی ما موشح و مطابق نظامنامه مزبور این مقصود مقدس صورت و انجام پذیرد.

در این فرمان عبارت «منتخبین ملت» آمده و نیز به جای «مجلس شورای ملی» از «مجلس شورای اسلامی» نام برده شده است.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلمان

انقلاب مشروطیت و تحولات پس از آن

- ۱ انجمن‌های سری در انقلاب مشروطیت، اسماعیل رائین، تهران: مصور، ۱۳۴۵ ش.
 - ۲ انجمن‌های نیمه‌سری زنان در نهضت مشروطیت، ژانت آفاری، ترجمه جواد یوسفیان، تهران: نشر بانو، ۱۳۷۷ ش.
 - ۳ انقلاب مشروطه ایران (۱۲۹۰-۱۲۸۵)، ژانت آفاری، ترجمه رضا رضایی، تهران: بیستون، ۱۳۸۵ ش.
 - ۴ انگلیس و اشغال ایران در جنگ جهانی اول، محمدقلی مجد، ترجمه مصطفی امیری، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۹۱ ش.
 - ۵ ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران، ج۲، فریدون آدمیت، تهران: نشر گستره، ۱۳۸۷ ش.
 - ۶ ایران بین دو انقلاب، پروانه آبراهامیان، ترجمه احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی، تهران: انتشارات نی، ۱۳۷۷.
 - ۷ ایران دوران قاجار و برآمدن رضاخان (۱۳۰۴ - ۱۱۷۵)، نیکی کدی، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس، ۱۳۹۲ ش.
 - ۸ ایران و جنگ جهانی اول (میدان نبرد قدرت‌های بزرگ)، تورج اتابکی، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران: ققنوس، ۱۳۸۷ ش.
 - ۹ ایران و جنگ جهانی اول، کاوه بیات، تهران: سازمان اسناد ملی، ۱۳۶۹ ش.
 - ۱۰ پیش‌درآمدی بر استبدادسالاری در ایران، احمد سیف، تهران: نشر چشمه، ۱۳۷۹ ش.
 - ۱۱ تاریخ بیداری ایرانیان، ج۲، میرزا محمد ناظم الاسلام کرمانی، به کوشش علی‌اکبر سعیدی سیرجانی، تهران: آگاه و لوح، ۱۳۷۵ ش.
 - ۱۲ تاریخ مشروطه ایران، احمد کسروی، تهران: انتشارات نگاه، ۱۳۸۵.
 - ۱۳ تاریخ تفکر سیاسی در دوره قاجاریه، داریوش رحمانیان و علیرضا علی‌صوفی، تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۸ ش.
 - ۱۴ تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق، عبدالهادی حائری، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۷ ش.
 - ۱۵ فراموشخانه و فراماسونری در ایران، اسماعیل رائین، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۵ ش.
 - ۱۶ فکر آزادی و مقدمه نهضت مشروطیت، فریدون آدمیت، تهران: سخن، ۱۳۴۰ ش.
- بارجوع به پایگاه الکترونیکی مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران به نشانی: www.iichs.ir و نیز فصلنامه تاریخ معاصر و همچنین پایگاه‌های الکترونیکی [www. negahmedia.ir](http://www.negahmedia.ir)؛ دنیای زنان در عصر قاجار به نشانی: <http://www.qajarwomen.org> و انجمن تاریخ قاجار به نشانی: <http://qajarhistory.com> تصاویر و فایل‌های صوتی و تصویری متناسب با موضوع درس را تهیه و در کلاس نمایش دهید.

ایران در دوران حکومت پهلوی

درس
چهاردهم

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند :
- زمینه‌ها و دلایل داخلی و خارجی انتقال سلطنت از قاجاریه به پهلوی را تحلیل و تشریح کنند.
 - فرایند انتقال حکومت از قاجاریه به پهلوی را بررسی و تحلیل کنند.
 - آثار و نتایج سیاسی و اجتماعی جنگ جهانی دوم را بر ایران توضیح دهند.
 - اهداف و نتایج نهضت ملی شدن صنعت نفت را تحلیل و تشریح کنند.
 - عوامل، دلایل و نتایج کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ را مستدل بیان کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تصاویر و عکس‌های تاریخی و نرم‌افزارهای صوتی و تصویری تاریخی.

آماده کنید

با رجوع به نمودار خط زمان صفحه ۷۷ کتاب، نحوه شکل‌گیری سلسله‌های افشاریه، زندیه و قاجاریه را که از طریق جنگ و با اتکای به جنگاوران ایلات بوده است را بار دیگر مرور نمایید. نکته اساسی که ضرورت دارد در مرور شیوه شکل‌گیری حکومت‌های مذکور، مورد توجه و تأکید قرار گیرد، نقش تعیین‌کننده شرایط و اقتضائات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی داخلی ایران در به قدرت رسیدن افشاریان، زندیان و قاجاریان است. سپس با طرح پرسش درباره چگونگی تأسیس و روی کارآمدن سلسله پهلوی، ذهن دانش‌آموزان را آماده تدریس و اجرای درس جدید کنید.

آموزش دهید

الف) زمینه‌های تغییر حکومت از قاجاریه به پهلوی: در تحلیل و تبیین موضوع انتقال حکومت از قاجاریه به پهلوی به این نکته علمی توجه داشته باشید که ترکیبی از زمینه‌ها و عوامل داخلی و خارجی نقش آفرین و اثرگذار بوده است و از تبیین‌های یک‌سویه و ناقص اجتناب ورزید.

فعالیت

۱) زیرا مخالفان بر این باور بودند که با اجرای قرارداد ۱۹۱۹ استقلال کشور در ابعاد سیاسی، نظامی و اقتصادی به شدت آسیب می‌پذیرد و موجبات تحکیم و تثبیت نفوذ و سلطه تمام‌عیار دولت انگلستان را بر ایران فراهم می‌آورد.

۲) الف) پس از آنکه دولت انگلستان نتوانست از طریق قرارداد ۱۹۱۹ برنامه و سیاست‌های استعماری خود را در ایران محقق سازد، تلاش کرد از طریق دیگر اهداف خود را تعقیب نماید و اقدام به طراحی کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ کرد.

ب) *عوامل داخلی*: ضعف و ناتوانی حکومت قاجار در اعمال حاکمیت و برقراری امنیت و آرامش در کشور، جوانی و بی‌تجربگی احمدشاه قاجار، عزم، اراده و توانایی رضاخان در ایجاد امنیت و سرکوب شورش‌ها و از بین بردن برخی قیام‌های آزادی‌خواهانه و ضد استعماری، وحدت و انسجام طرفداران رضاخان و ...
عوامل خارجی: حمایت آشکار و غیرآشکار انگلستان از رضاخان و عدم مخالفت شوروی با قدرت گرفتن رضاخان در ایران.

۳) الف) کشور ما در هر دو جنگ جهانی به خصوص جنگ جهانی دوم به دلیل موقعیت جغرافیایی و ارتباطی منحصر به فرد نقش حساسی یافت. زیرا از یک سو در مجاورت مرزهای شوروی قرار داشت که یکی از کشورهای درگیر در جنگ بود و مناسب‌ترین مسیر ارتباطی دولت‌های متفقین به شمار می‌رفت.

از سوی دیگر ایران در مجاورت هندوستان به عنوان مستعمرهٔ طلایی انگلستان واقع بود. همچنین کشور ما سرشار از منابع عظیم نفت بود که انگلیسی‌ها از آن بهره‌برداری می‌کردند. از این رو، پس از هجوم ارتش آلمان به خاک شوروی، دولت‌های متفقین (انگلستان و شوروی و سپس آمریکا) علی‌رغم بی‌طرفی ایران در جنگ، سرزمین ما را اشغال کردند و از موقعیت، منابع و امکانات آن به سود خویش نهایت استفاده را کردند.

ب) با جلب توجه دانش‌آموزان به تصاویر و مطالب صفحهٔ ۹۵ و نیز ارائهٔ منابع دیگر، آنها را کمک کنید که آثار و پیامدهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی اشغال نظامی ایران در سال‌های جنگ جهانی دوم را استنباط و بیان کنند.

ب) **نهضت ملی شدن نفت و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲** : نهضت ملی شدن نفت و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ دو رویداد بزرگ، سرنوشت‌ساز و در عین حال بسیار عبرت‌آموز تاریخ معاصر ایران به شمار می‌روند. دو رویداد مرتبط و پیوسته به هم که ویژگی، آثار و نتایج کاملاً متفاوتی داشتند. در جریان نهضت ملی شدن صنعت نفت، مردم ایران و به ویژه نیروها و جریان‌های ملی و مذهبی برای مبارزه با تسلط استعماری انگلستان بر منابع عظیم نفتی خود بسیج شدند و توانستند صنعت نفت را ملی و دست بیگانگان را از این ثروت سرشار خدادادی کوتاه کنند. اما کودتای ۲۸ مرداد حرکتی در خلاف جهت جنبش ملی شدن صنعت نفت محسوب می‌شود. از این رو، کاوش و مطالعه در اهداف، آثار و پیامدهای متفاوت این دو رویداد برجستهٔ تاریخ معاصر کشور ما، به لحاظ آموزشی و تربیتی اهمیت به‌سزا داشته و دارای جنبهٔ عبرت‌آموزی فراوانی است. مطالعهٔ چنین رویدادهایی می‌تواند موقعیتی فراهم آورد که فراگیران به تأمل و تفکر دربارهٔ دلایل و عوامل موفقیت آغازین نهضت ملی شدن نفت و سرانجام ناموفق آن که به کودتای ۲۸ مرداد انجامید، بپردازند. پیشنهاد می‌شود از تصاویر و نرم‌افزارهای تاریخی مربوط به این دو رویداد بزرگ برای ایجاد انگیزه، فراهم کردن زمینه بحث و گفت‌وگو و در نتیجه تعمیق یادگیری، استفاده کنید.

فعالیت

- ۴ دانش‌آموزان را راهنمایی کنید که با مرور مطالب مربوط به دو جنبش، آنها را از نظر علت، هدف، نتایج و دستاوردها، رهبران و نیروهای مؤثر مقایسه کنند و تفاوت و شباهت دو نهضت را بیان کنند.
- ۵ الف) انتظار می‌رود فراگیران بر پایهٔ توضیحات دبیر محترم، مطالب درس و نیز پیش‌دانسته‌های خود، نخست اختلاف، چنددستگی و دشمنی میان رهبران، نیروها و جریان‌های حاضر در نهضت ملی

شدن نفت و در مرتبه بعد توطئه‌ها و دسیسه‌های قدرت‌های استعماری انگلستان و آمریکا و عوامل داخلی آنان را به عنوان دلایل مهم موفقیت کودتای ۲۸ مرداد بیان کنند. توجه داشته باشید که چون در فعالیت از دانش‌آموزان نظر خواهی شده است، اگر دلیل دیگری را مستدل و به شکل منطقی بیان کردند، آنان را تشویق و به دلایل دیگر رهنمون نمایید.

ب) دانش‌آموزان را راهنمایی و کمک کنید که دو کودتای مورد نظر را از حیث شرایط داخلی و خارجی، نقش و اهداف قدرت‌های خارجی مؤثر در دو کودتا و اهداف و نتایج آنها مقایسه نمایند.

به پایان ببرید

مباحث و موضوع‌های اصلی درس (زمینه‌ها و عوامل داخلی و خارجی انتقال سلطنت از قاجاریه به پهلوی؛ ویژگی‌های حکومت پهلوی اول؛ آثار و پیامدهای جنگ جهانی دوم؛ دلایل، عوامل، اهداف و نتایج نهضت ملی شدن نفت؛ علل و پیامدهای کودتای ۲۸ مرداد) را به طور خلاصه وار مرور کنید. در پایان برای انجام فعالیت ردیف ۱ به کار ببندیم فصل ۷، دانش‌آموزان را به چهار گروه تقسیم کنید و با معرفی منابعی که در انتهای همین بخش آمده از هر گروه بخواهید درباره زندگی‌نامه یکی از شخصیت‌های مورد نظر پژوهشی را انجام دهد. همچنین از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ردیف ۲ به کار ببندیم را به صورت انفرادی و با مرور درس‌های ۱۲، ۱۳ و ۱۴ انجام دهند. برای مثال در مورد محمدعلی شاه انتظار می‌رود بنویسند به اصول قانون اساسی مشروطه پایبند نبود، زیرا مجلس شورای ملی را به توب بست و منحل کرد و مشروطه‌خواهان را سرکوب نمود.

محورهای عمده ارزشیابی

تحلیل و بیان: زمینه‌ها و شرایط داخلی انتقال حکومت از قاجاریه به پهلوی و نقش انگلستان در این رویداد؛ ویژگی‌های حکومت رضاشاه؛ اهداف و پیامدهای برنامه‌ها و اقدامات عمرانی، فرهنگی و اجتماعی رضاشاه؛ آثار و پیامدهای جنگ جهانی دوم و اشغال ایران توسط نیروهای متفقین؛ علل، اهداف و جریان‌های مؤثر در نهضت ملی شدن نفت؛ دلایل، عوامل و نتایج کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، محورهای اصلی ارزشیابی این درس را به خود اختصاص می‌دهند.

مقایسه رویدادهای مشابه در مقاطع مختلف زمانی مانند بررسی تشابهات و تفاوت‌های شکل‌گیری سلسله قاجاریه با سلسله پهلوی، نهضت تنباکو با نهضت ملی شدن صنعت نفت و کودتای سیاه با کودتای ۲۸ مرداد از حیث علل، اهداف، عملکرد و نتایج، شیوه‌ای مطلوب از ارزشیابی است که موجب شکوفایی خلاقیت و بسط تفکر انتقادی در دانش‌آموزان می‌شود.

متن قرارداد ایران و انگلیس ۱۹۱۹

نظر به روابط محکمه دوستی و مودت که از سابق بین دولتین ایران و انگلیس موجود بوده است و نظر به اعتقاد کامل به اینکه مسلماً منافع مشترکه و اساسی هر دو دولت در آتیه تحکیم و تثبیت این روابط را برای طرفین الزام می‌نماید و نظر به لزوم تهیه وسایل ترقی و سعادت ایران به حد اعلی بین دولت ایران از یک طرف و وزیرمختار اعلیحضرت پادشاه انگلستان به نمایندگی از دولت خود از طرف دیگر مواد ذیل مقرر می‌شود:

۱ دولت انگلستان با قطعیت هرچه تمامتر تعهداتی را که مکرر در سابق برای احترام مطلق استقلال و تمامیت ایران نموده است، تکرار می‌نماید.

۲ دولت انگلستان خدمات هر عده مستشار متخصصی را که برای لزوم استخدام آنها در ادارات مختلفه بین دولتین توافق حاصل گردد به خرج دولت ایران تهیه خواهد کرد. این مستشارها با کثرت اجیر و به آنها اختیارات متناسبه داده خواهد شد - کیفیت این اختیارات بسته به توافق بین دولت ایران و مستشارها خواهد بود.

۳ دولت انگلیس به خرج دولت ایران صاحب منصبان و ذخایر و مهمات سیستم جدید را برای تشکیل قوه متحدالشکلی که دولت ایران ایجاد آن را برای حفظ نظم در داخله و سرحدات در نظر دارد تهیه خواهد کرد عده و مقدار ضرورت صاحب منصبان و ذخایر و مهمات مزبور به توسط کمیسیونی که از متخصصین انگلیسی و ایرانی تشکیل خواهد گردید و احتیاجات دولت را برای نخستین قوه مزبور تشخیص خواهد داد معین خواهد شد.

۴ برای تهیه وسائل نقدی لازمه به جهت اصلاحات مذکوره در ماده ۲ و ۳ این قرارداد دولت انگلستان حاضر است که یک قرض کافی برای دولت ایران تهیه و یا ترتیب انجام آن را بدهد تضمینات این قرض به اتفاق نظر دولتین از عایدات گمرکات یا عایدات دیگری که در اختیار دولت ایران باشد تعیین می‌شود تا مدتی که مذاکرات استقراضی مذکور خاتمه نیافته دولت انگلستان به طور مساعده وجوهات لازمه که برای اصلاحات مذکوره لازمه است خواهد رسانید.

۵ دولت انگلستان با تصدیق کامل احتیاجات فوری دولت ایران به ترقی و وسائل حمل و نقل که موجب تأمین و توسعه تجارت و جلوگیری از قحطی در مملکت می‌باشد حاضر است که با دولت ایران موافقت نموده اقدامات مشترکه ایران و انگلیس را راجع به تأسیس خطوط آهن یا اقسام دیگر وسایل نقلیه تشویق نماید در این باب باید قبلاً مراجعه به متخصصین شده و توافق بین دولتین در طرح‌هایی که مهم‌تر

و سهل تر و مفیدتر باشد حاصل شود.

۶ دولتین توافق می نمایند در باب تعیین متخصصین طرفین برای تشکیل کمیته که تعرفه گمرکی را مراجعه و تجدید نظر نموده و با منافع حقه مملکتی و تمهید و توسعه وسائل ترقی آن تطبیق نمایند. امضا شد در تهران ۹ اوت ۱۹۱۹.

مآخذ:

Great Britain, foreign office, agreement between His britanic majestys Government And The Persian Government, signed at Tehran, August ۱۹۱۹. London, cmd ۳۰۰, No.۱.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلّمان

پهلوی اول (رضاشاه)

- ۱ ایران: برآمدن رضاخان، برافتادن قاجار و نقش انگلیسی‌ها، سیروس غنی، ترجمه حسن کامشاد، تهران: نیلوفر، ۱۳۸۹ش.
- ۲ ایران و قدرت‌های بزرگ در جنگ جهانی دوم، ایرج ذوقی، تهران: پازنگ، ۱۳۶۸ش.
- ۳ تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در دوره رضاشاه، علی اصغر زرگر، ترجمه کاوه بیات، تهران: نشر پروین، ۱۳۷۲ش.
- ۴ تبارشناسی هویت جدید ایرانی: عصر قاجار و پهلوی اول، محمد علی اکبری، تهران: نشر علمی فرهنگی، ۱۳۸۴ش.
- ۵ تجدد آمرانه، جامعه و دولت در عصر رضاشاه، تورج اتابکی، ترجمه مهدی قراچه‌داغی، تهران: ققنوس، ۱۳۹۱ش.
- ۶ جنسیت، ناسیونالیسم و تجدد در ایران (دوره پهلوی اول)، فاطمه صادقی، تهران: قصیده‌سرا، ۱۳۹۲ش.
- ۷ چالش جمهوری و سلطنت، داریوش رحمانیان، تهران: مرکز، ۱۳۷۹ش.
- ۸ دولت و جامعه در ایران (انقراض قاجار و استقرار پهلوی)، محمدعلی همایون کاتوزیان، ترجمه حسن افشار، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۹.
- ۹ رضاشاه و شکل‌گیری ایران نوین: دولت و جامعه در زمان رضاشاه، استفانی کرونین، ترجمه مرتضی ناقب‌فر، نشر جامی، ۱۳۹۳ش.

۱۰ سیاست انگلیس و پادشاهی رضاشاه، هوشنگ صباحی، ترجمه پروانه ستاری، تهران: نشر گفتار، ۱۳۸۰ ش.

۱۱ فروپاشی قاجار و برآمدن پهلوی، (گردآوری و ترجمه) غلامحسین میرزاصالح، تهران: نشر نگاه معاصر، ۱۳۸۷ ش.

۱۲ قیام گوهرشاد، سینا واحد، تهران: وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶ ش.

ملی شدن صنعت نفت و کودتای ۲۸ مرداد

۱ پنجاه سال نفت ایران، مصطفی فاتح، تهران: پیام، ۱۳۵۸ ش.

۲ تاریخ ملی شدن صنعت نفت ایران، فؤاد روحانی، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، ۱۳۵۲ ش.

۳ جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد، غلامرضا نجاتی، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۹ ش.

۴ کودتا در کودتا، کریمت روزولت، ترجمه علی اسلامی، تهران: شرکت سهامی خاص، بی تا.

۵ مصدق، نفت و ناسیونالیسم ایرانی، جیمز بیل، ویلیام راجر لويس، ترجمه عبدالرضا (هوشنگ) مهدوی، تهران: نشر نو، ۱۳۶۹ ش.

۶ وقایع ۳۰ تیر ۱۳۳۱، حسین مکی، تهران: انتشارات ایران، ۱۳۶۶ ش.

مرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش آموزان

۱ انقلاب مشروطه، پایان دوره قاجار (جلد ۹ از مجموعه داستان فکر ایرانی)، حمیدرضا شاه‌آبادی، تهران: افق، ۱۳۸۶.

۲ آخوند خراسانی، بتول زرکنده، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.

۳ باقرخان، حسین برمایون، تهران: مدرسه، ۱۳۸۷.

۴ بلشویک‌ها و نهضت جنگل، حمید احمدی، تهران: پردیس دانش، ۱۳۹۲.

۵ پسر خوب و واشنگتن، نگاهی به رفتار و کارنامه سیاسی اردشیر زاهدی، حبیب‌الله اسماعیلی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.

۶ تاریخچه جنگ جهانی دوم، سایمون آدامز، ترجمه پرویز دلیرپور، تهران: سبزان، ۱۳۹۰.

۷ تیمورتاش و بازی قدرت، عبدالله متولی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۱.

۸ جنگ‌های جهانی، کریستین سانیه، ترجمه حمید کارجو، تهران: پیام کتاب، ۱۳۹۰.

۹ چشم‌ها و گوش‌های شاه، گوشه‌هایی از زندگی و کارنامه نعمت‌الله نصیری و ناصر مقدم آخرین رؤسای ساواک، ابراهیم حسن بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.

- ۱۰ حکایت پایدار - زندگی شیخ فضل‌الله نوری، محسن مؤمنی شریف، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۷.
- ۱۱ حکم می‌کنم! نگاهی به اخلاق و رفتار رضاشاه، علیرضا کمره‌ای همدانی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۳.
- ۱۲ دوست خوب آمریکایی‌ها، نگاهی به کارنامه سپهبد فضل‌الله زاهدی، حبیب‌الله اسماعیلی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۷.
- ۱۳ دولت چاکران، خاطراتی از تشکیل و سقوط دولت امیرعباس هویدا، علی شجاعی صائین، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۴ رأی، رأی، رأی پهلوی است، نگاهی به ماهیت انتخابات در دوره پهلوی، ایرج همتی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۱۵ روزگار با ما چه کرد؟ خاطراتی از روزهای پایانی زندگانی محمدرضا پهلوی، ابراهیم حسن‌بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۶ رئیس علی دلواری: تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب، قاسم یاحسینی، تهران: پردیس دانش، ۱۳۹۱.
- ۱۷ شکار در شکارگاه، گوشه‌هایی از زندگی و کارنامه تیمور بختیار و حسن پاکروان نخستین رؤسای ساواک، محمد ابراهیم حسن‌بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.
- ۱۸ شهریور ۱۳۲۰، سیدقاسم حسینی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۷.
- ۱۹ شهید رئیس علی دلواری، سیروس فتحی، تهران: مدرسه، ۱۳۹۲.
- ۲۰ شهید مدرس، کامران پارسی‌نژاد، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۲۱ شهید نواب صفوی، شاهین رهنما، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.
- ۲۲ شیخ محمد خیابانی، محمد شریعتی، تهران: مدرسه، ۱۳۹۱.
- ۲۳ قشون پهلوی، نگاهی به ارتش رضاشاه، سید قاسم یاحسینی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۲۴ کلنل محمدتقی خان پسیان، ناصر افشارفر، تهران: مدرسه، ۱۳۹۱.
- ۲۵ مرگ در مرداب، خاطراتی از روزهای تبعید رضاشاه، ابراهیم حسن‌بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۱.
- ۲۶ میرزا کوچک‌خان، عصمت گیویان، تهران: مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۲۷ میرزای نایینی، علی اکبر ولایتی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۳.
- ۲۸ یک مهره کوچک، نگاهی به زندگی، افکار و گرایش‌های امیرعباس هویدا، ابراهیم حسن‌بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۷.

شبکه مفهومی فصل هشتم

سقوط حکومت شاهنشاهی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی

مفاهیم کلیدی	حوزه‌های موضوعی
<p>علل و عوامل شکل‌گیری قیام پانزده خرداد و انقلاب اسلامی با توجه به شواهد و مدارک</p>	زمان، تداوم و تغییر
شواهد و مدارک	
تحول، پیشرفت و تداوم	
علت‌ها معلول‌ها	فرهنگ و هویت
میراث فرهنگی	
دستاوردهای فرهنگی انقلاب اسلامی	
هویت انقلابی مردم ایران	نظام اجتماعی
تعلق و هویت	
حقوق و قوانین	
تحولات حقوقی و قانونی پس از وقوع انقلاب اسلامی، قانون اساسی جدید جمهوری اسلامی	نظام اجتماعی
نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی	
شکل‌گیری برخی نهادها و سازمان‌ها پس از وقوع انقلاب اسلامی، نقش گروه‌ها و مردم در دفاع مقدس	
تمایل به حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی و پیشرفت کشور، احترام و قدردانی نسبت به شهدا و جانبازان جنگ انقلاب	ارزش‌ها و اخلاق
مسئولیت‌پذیری	
تمایل به دفاع از میهن	میهن‌دوستی
بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت و واکنش شخصی و اظهار نظر	مهارت‌های کاوشگری

انقلاب اسلامی ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
- زمینه‌های مختلف نهضت امام خمینی را درک و تحلیل کنند.
- دلایل مخالفت امام و دیگر مبارزان را با تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، اصول شش‌گانه و کابیتولاسیون را توضیح دهند.
- علل و نتایج قیام ۱۵ خرداد را شناسایی و تحلیل کنند.
- عوامل و دلایل اوج‌گیری انقلاب اسلامی را استنباط و طبقه‌بندی نمایند.
- اهداف و نتایج انقلاب اسلامی را بشناسند.
- تأثیر رویدادهای مهم دوران انقلاب اسلامی را بر روند آن انقلاب تشخیص دهند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، جلد ۱ تا ۶ صحیفه نور، نسخه‌ای از کتاب‌های خاطرات و اسناد شخصیت‌های مبارز دوران انقلاب اسلامی، تصاویر و عکس‌های تاریخی مربوط به شخصیت‌ها و رویدادهای دوران نهضت و انقلاب اسلامی، کلیپ‌ها و فایل‌های صوتی و تصویری دوران نهضت و انقلاب اسلامی.

با رجوع به پورتال پژوهشی و اطلاع‌رسانی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به نشانی: www.imam-khomeini.ir، عکس، فیلم و مطالب مرتبط با موضوع درس را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

برای تدریس مبحث قیام ۱۵ خرداد، به پورتال پژوهشی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری به نشانی: www.15khordad42.ir رجوع کنید و مطالب، عکس و فیلم مورد نیاز خود را تهیه نمایید.

همچنین می‌توانید یک یا چند مجلد از مجموعه خاطرات ۱۵ خرداد را با خود به کلاس ببرید، قسمت‌هایی از آنها را انتخاب و از دانش‌آموزان بخواهید در کلاس بخوانند و درباره آنها بحث و یا فعالیت انجام دهند.

با رجوع به پایگاه الکترونیکی <http://negahmedia.ir> می‌توانید فایل‌های صوتی و تصویری متعددی را درباره شخصیت‌ها و رویدادهای انقلاب اسلامی تهیه و در جریان تدریس از آن استفاده نمایید.

آماده کنید

فرایند آماده‌سازی کلاس برای تدریس درس ۱۵ را با توجه دادن دانش‌آموزان به شرایط، زمینه‌ها و بسترهای تاریخی شکل‌گیری نهضت و انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی، انجام دهید. بنابراین، پیشنهاد می‌شود به اختصار عدم تحقق خواسته‌های ملت در انقلاب مشروطیت و ناکامی نهضت ملی شدن صنعت نفت با کودتای ۲۸ مرداد را مرور کنید؛ سپس شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر ایران در دوران پس از کودتای ۲۸ مرداد را مختصر توضیح دهید تا فراگیران به روشنی درک کنند که نهضت اسلامی ایران در چه شرایط و زمینه‌ای آغاز شد.

آموزش دهید

الف) آغاز نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی: در تدریس و اجرای این بخش از درس در زمینه، روابط علی و معلولی، آثار و نتایج رویدادهای مهم توجه و تأکید شود. با استفاده از مجلدات نخست صحیفه نور، بخشی از پیام‌ها، سخنان و اعلامیه‌های امام درباره رویدادهای نهضت را در کلاس بخوانید تا دانش‌آموزان با بهره‌مندی از منابع دست اول، تحولات نهضت را درک و تحلیل کنند.

فعالیت ۱

الف) جلوگیری از شورش‌ها، قیام‌های مردمی؛ تقویت حکومت شاه و تثبیت و تحکیم نفوذ و سلطه آمریکا بر ایران، به عنوان مهم‌ترین اهداف دولت آمریکا از اجرای اصلاحات یا رفرم‌های اجتماعی در ایران و دیگر کشورهای تحت نفوذ ذکر شده است.

ب) با استفاده از متن درس و توضیحات تکمیلی فوق، دانش‌آموزان را راهنمایی و کمک کنید با استناد به سخنان و پیام‌های امام، دلیل یا دلایل مخالفت ایشان با لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی را کشف و استنباط نمایند.

فعالیت ۲

با توجه به مخالفت علما با لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی و ناگزیر شدن حکومت به لغو آن، در جریان اعلان اصول شش‌گانه محمدرضا شاه قصد داشت با استفاده از حربه همه‌پرسی، از شدت مخالفت‌ها بکاهد و مخالفان را مرعوب نماید. در واقع حکومت پهلوی با دستاویز قرار دادن همه‌پرسی چنین وانمود و تبلیغ می‌کرد که اکثریت مردم موافق این اصول هستند و مخالفان دارای پشتوانه و مشروعیت اجتماعی نیستند.

فعالیت ۳

متن کامل سخنان امام خمینی در عصر عاشورای ۱۳۴۲ را از کتاب صحیفه نور تکثیر و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید تا با اطلاعات کامل‌تر به پرسش‌ها پاسخ دهند.

(الف)

۱ انتظار می‌رود که دانش‌آموزان با مطالعه سخنان امام به این دریافت برسند که انگیزه ایشان در مخالفت با اصول شش‌گانه و مبارزه با رژیم بیش از هر چیزی ناشی از باور به اسلام، علاقه به ارزش‌های اسلامی و حفظ استقلال کشور بوده است.

۲ از سخنان امام چنین برمی‌آید که اسرائیل خطر و تهدید جدی برای اسلام و علمای مسلمان است و در پی تضعیف احکام و ارزش‌های اسلامی است.

۳ منظور آمریکا و اسرائیل است.

۴ اشاره به حوادث پس از شهریور ۱۳۲۰ و برکناری رضاشاه از قدرت و تبعید او به جزیره‌ای در اقیانوس هند دارد.

(ب) مخالفت با تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی؛ مخالفت با اصول همه‌پرسی اصول شش‌گانه؛ تشدید مخالفت با شاه و حکومت او در سال ۱۳۴۲ که منجر به دستگیری ایشان و قیام ۱۵ خرداد شد؛ مخالفت با کاپیتولاسیون؛ ادامه مبارزه در دوران تبعید.

(ب) ایران در آستانه انقلاب اسلامی: به منظور فهم بهتر چرایی انقلاب اسلامی لازم است که اوضاع و شرایط ایران در آستانه اوج‌گیری انقلاب از نظر سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تبیین و تحلیل شود. در اجرای این مبحث علاوه بر عکس و فیلم، می‌توانید برخی منابع این دوره مانند خاطرات شخصیت‌های مبارز، خاطرات مقام‌های حکومتی و مجموعه اسناد منتشر شده را به کلاس ببرید و برحسب موضوع از آنها استفاده کنید.

فعالیت ۴

دانش‌آموزان را راهنمایی کنید با مطالعه متن درس و دانسته‌های خویش، دلایل نارضایتی ملت از شاه و حکومت پهلوی را استخراج و در سه بخش سیاسی، فرهنگی و اقتصادی طبقه‌بندی نمایند.

فعالیت ۵

- ۱ تاریخ بریده روزنامه یعنی ۱۸ شهریور ۱۳۵۷، بیانگر آن است که تیترا اصلی آن روزنامه به فاجعه جمعه سیاه میدان ژاله (شهدای کنونی) تهران اختصاص دارد که یک روز قبل از آن به وقوع پیوست.
- ۲ در بریده مذکور تصریح شده که امام به علت فشارهای وارده از سوی رژیم بعث عراق مجبور به ترک آن کشور شد.
- ۳ وعده بررسی آزادی زندانیان سیاسی و استفاده مخالفان از رادیو و تلویزیون
- ۴ با توجه به تاریخ بریده، یعنی ۱۲ بهمن ۱۳۵۷، روشن است که اشاره امام به دولت بختیار است.
- ۵ نخست‌وزیری، مجالس سنا و شورا، پادگان‌ها و کلانتری‌ها

به پایان ببرید

نکته‌ها و مباحث مهم درس را با اشاره به علل، اهداف، نتایج و رویدادهای سرنوشت‌ساز دوران نهضت و انقلاب اسلامی را با تأکید بر نقش رهبری امام خمینی، مرور و جمع‌بندی کنید و ذهن فراگیران را درگیر در زمینه‌ها و ریشه‌های نهضت و انقلاب اسلامی نمایید. از نمودار تکمیل‌شده صفحه ۱۰۲ کتاب برای مرور و جمع‌بندی رویدادهای نهضت اسلامی استفاده کنید. در پایان دانش‌آموزان را به دو گروه تقسیم کنید و از گروه اول بخواهید که فعالیت به کاربندیم ردیف ۱ فصل را با همکاری یکدیگر انجام دهند. به منظور اجرای بهتر این فعالیت، پرسشنامه‌ای را با مشارکت اعضای گروه طراحی کنید تا کار تدوین مجله تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی به خوبی و با انسجام مناسب‌تر پیش رود. گروه دوم منتظر می‌مانند تا پس از تدریس درس ۱۶، فعالیت ردیف دوم به کار ببندید را انجام دهند.

محورهای عمده ارزشیابی

مباحث و موضوعات ارزشیابی این درس در چارچوب انتظارات یادگیری حول محور چرایی نهضت و انقلاب اسلامی دور می‌زند. بنابراین، پرسش از زمینه، علت، اهداف و نتایج رویدادهای عظیم و سرنوشت‌ساز نهضت اسلامی از قبیل مخالفت با لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، مخالفت با اصول شش‌گانه، قیام ۱۵ خرداد، مخالفت با کاپیتولاسیون و نیز رخ‌دادهای مهم انقلاب اسلامی در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷، محورهای اصلی ارزشیابی درس به شمار می‌روند.

لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی

قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی که مشتمل بر ۱۲۲ ماده بود، در ۲۲ اردیبهشت ۱۲۸۶، به تصویب نمایندگان مجلس شورای ملی رسید. بر اساس این قانون، ایالت قسمتی از مملکت بود که دارای حکومت مرکزی و ولایات حاکم‌نشین تابع باشد. با تصویب این قانون قرار شد در مرکز هر ایالتی انجمنی موسوم به انجمن ایالتی تشکیل شود که اعضای آن از میان منتخبین کرسی ایالت و توابع آن و مبعوثینی که از انجمن‌های ولایتی فرستاده می‌شوند، انتخاب شوند. طبق قانون مصوب مجلس شورای ملی تعداد منتخبین کرسی‌های ایالت ۱۲ نفر و عده مبعوثینی که از ولایات جزء به کرسی ایالت فرستاده می‌شدند معادل عده ولایات حاکم‌نشین جزء بود به این معنی که هر یک از انجمن‌های ولایتی فقط یک نفر از میان خودشان به اکثریت آرا انتخاب نموده با اعتبارنامه‌ای به امضای انجمن ولایتی به انجمن ایالتی می‌فرستادند. در این قانون همچنین شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان، شروط شرکت در انتخابات، قوانین نظارتی، شیوه رأی‌گیری، مشخصات صندوق رأی‌گیری، نحوه ارائه شکایت از تخلفات به تفصیل بیان شده بود. طبق قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی طول دوران نمایندگی این انجمن‌ها چهار سال بود اما «پس از انقضای دو سال اول نصف از اعضا به حکم قرعه از عضویت خارج و به جای آنها انتخاب می‌شود، از این به بعد در رأس هر دو سال آن نیمه‌ای از اعضا که دوره چهار سال عضویت آنها به سر آمده به موجب انتخاب جدید تبدیل یا تجدید می‌شود.» شیوه تشکیل جلسات و بودجه مربوط به این نهاد از جمله دیگر مواردی بود که در قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی مدنظر قرار گرفته بود. این قانون پس از تصویب در مجلس شورای ملی جهت تأیید نهایی برای صدراعظم وقت یعنی علی اصغرخان اتابک اعظم (امین‌السلطان) ارسال شد. اتابک اعظم نیز در تاریخ یکم خرداد ۱۲۸۶ این قانون را مهر کرد و ذیل آن نوشت: «این نظامنامه انجمن ایالتی و ولایتی ملاحظه شد، صحیح است معمول و مجری دارید».

لایحه سال ۴۱ و انتقاد علما

در سال ۱۳۴۱ هجری شمسی هم‌زمان با نخست‌وزیری اسدالله علم لایحه‌ای دیگر با عنوان «انجمن‌های ایالتی و ولایتی» در کابینه مطرح شد. این لایحه که شامل ۹۲ ماده و هفت تبصره بود در هیئت دولت به تصویب رسید و تصویب آن به بحث‌های دامنه‌داری منجر شد. به موجب این مصوبه که در غیاب مجلس، حکم قانون داشت، به زنان حق رأی داده می‌شد و از شرایط انتخاب‌شوندگان

و انتخاب‌کنندگان، قید سوگند به قرآن حذف می‌شد و افراد می‌توانستند با هر کتاب آسمانی مراسم تحلیف را به جای آورند. همین موارد کافی بود تا صدای اعتراض حوزه علمیه قم بلند شود. فردای آن روز علما و مراجع قم طی تلگرافی برای شاه به این مصوبه اعتراض کردند. روز ۱۷ مهرماه بود که امام خمینی، به حکومت شاه به دلیل تصویب لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی اعتراض کرد و آن را مقدمه‌ای برای علنی ساختن اسلام‌زدایی در کشور دانست. شاه در پاسخ به نامه اعتراضی علما و مراجع قم درباره لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی مدعی احترام به اسلام شد اما این ادعا کافی نبود چرا که با ارسال نامه رسمی اعتراض امام خمینی به امیر اسدالله علم، نخست‌وزیر در مخالفت با مصوبه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، مبارزه با این مصوبه تشدید شد و چند روز بعد ماجرا به خیابان‌ها کشید و مردم خشمگین تهران با اجتماع در مسجد سیدعزیزالله خواستار لغو لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی شدند. در پی این اتفاقات شاه در فرمانی که بیستم آبان ماه همان سال منتشر شد، دولت، نخست‌وزیر و کابینه را موظف به تهیه و تصویب قوانینی درباره انجمن‌های ایالتی و ولایتی، اصلاحات ارضی و تحدید مالکیت زمین‌ها کرد. این موضوع مخالفت‌ها را گسترده‌تر کرد، به همین جهت اسدالله علم برای پرهیز از بحرانی‌تر شدن اوضاع، در تاریخ ۲۲ آبان در نامه‌ای به علمای قم به دلیل تصویب قانون انجمن‌های ایالتی و ولایتی از آنان دلجویی کرد اما علما تنها به لغو این مصوبه راضی می‌شدند. آنچنان که در روزهای بعد آیت‌الله اراکی و آیت‌الله فلسفی با نامه‌ها و سخنرانی‌هایشان به جمع معترضان پیوستند و بر لغو قانون مذکور تأکید کردند.

این‌چنین بود که روز هفتم آذر سال ۱۳۴۱ امیر اسدالله علم در تلگرامی به علمای قم، لغو مصوبه انجمن‌های ایالتی و ولایتی را اعلام کرد. در پی تماس علم با علمای قم و اعلام لغو تصویب‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، بعضی مراجع منازل خود را چراغانی کرده، جشن گرفتند، ولی امام خمینی اعلام نظر تلگرافی علم را بی‌ارزش خواند و تأکید کرد مبارزه روحانیت با دولت ادامه خواهد یافت. امام خمینی فرمودند: «باز اگر دیدیم شیطانی از خارج متوجه مملکت ما شد، ما همین هستیم، دولت همان و ملت همان».

نهضت و انقلاب اسلامی

- ۱ انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، عباسعلی زنجانی، تهران: کتاب سیاسی، ۱۳۷۱.
- ۲ انقلاب اسلامی، زمینه‌ها و پیامدها، منوچهر محمدی، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۰.
- ۳ ایران بین دو انقلاب، یرواند آبراهامیان، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران: نشرنی، ۱۳۷۷.
- ۴ بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی، سید حمید روحانی، تهران: شرکت افست، ۱۳۶۱.
- ۵ خاطرات ۱۵ خرداد بازار، به کوشش علی باقری، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.
- ۶ خاطرات ۱۵ خرداد تبریز، دفتر دوم، به کوشش علی باقری، تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸.
- ۷ خاطرات ۱۵ خرداد تهران، دفتر چهارم، به کوشش علی باقری، تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸.
- ۸ خاطرات ۱۵ خرداد شیراز، دفتر سوم، به کوشش جلیل عرفان‌منش، تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸.
- ۹ خاطرات ۱۵ خرداد قم، دفتر اول، به کوشش علی باقری، تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸.
- ۱۰ دولت‌ها و انقلاب‌های اجتماعی، تدا اسکاچ‌پیل، ترجمه مجید روئین‌تن، تهران: سروش، ۱۳۷۶.
- ۱۱ روز شمار انقلاب اسلامی، ۱۴ ج، دفتر ادبیات انقلاب اسلامی، تهران: سوره مهر، ۱۳۹۳-۱۳۷۶.
- ۱۲ ساواک و روحانیت، بولتن‌های ساواک از اسفند ۱۳۴۹ تا شهریور ۱۳۵۷، تهران: حوزه هنری، ۱۳۷۱.
- ۱۳ ساواک و نقش آن در تحولات داخلی رژیم شاه، تقی نجاری راد، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۱۴ سه سال ستیز مرجعیت شیعه در ایران ۱۳۴۳-۱۳۴۱، روح‌الله حسینیان، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۷.
- ۱۵ سیر مبارزات یاران امام خمینی در آینه اسناد به روایت ساواک، ج ۱۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۹۳.
- ۱۶ صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام خمینی، ج ۲۲، تهران: سازمان اسناد و مدارک انقلاب اسلامی.
- ۱۷ ظهور و سقوط سلطنت پهلوی، ج ۱، خاطرات ارتشبد حسین فردوست، به کوشش عبدالله شهبازی، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۹۱.
- ۱۸ فرازهایی از تاریخ انقلاب به روایت اسناد ساواک و آمریکا، تهران: وزارت اطلاعات، ۱۳۶۸.
- ۱۹ کوثر (مجموعه سخنانی‌های امام خمینی همراه با شرح وقایع انقلاب اسلامی)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، ۱۳۷۴-۱۳۷۱.

- ۲۰ مأموریت در ایران، ویلیام سولیوان، ترجمه محمود مشرفی، تهران: همه، ۱۳۶۰.
- ۲۱ مأموریت در تهران، خاطرات ژنرال رابرت هایزر، ترجمه علی اکبر عبدالرشیدی، تهران: اطلاعات، ۱۳۸۷.
- ۲۲ مبارزات امام خمینی از هجرت به فرانسه تا بازگشت به ایران به روایت اسناد، به کوشش سجاد راعی گلوچه، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۲۳ مبارزات امام خمینی به روایت اسناد (در دوران تبعید در نجف)، به کوشش غلامعلی پاشازاده، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۷۸.
- ۲۴ مسجد و انقلاب اسلامی، رضا شریف پور، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۲۵ مسی به رنگ شفق، سرگذشت و خاطرات سید کاظم موسوی بجنوردی، به کوشش علی اکبر رنجبر کرمانی، تهران: نشر نی، ۱۳۶۱.
- ۲۶ یاران امام به روایت اسناد ساواک، کتاب اول، شهید آیت الله سید محمدرضا سعیدی، تهران: مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۱.
- ۲۷ یاران امام به روایت اسناد ساواک، کتاب بیست و دوم، شهید آیت الله حاج شیخ حسین غفاری، تهران: مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۸۱.
- ۲۸ یاران امام به روایت اسناد ساواک، کتاب هشتم، سیدعلی اندرزگو، تهران: مرکز بررسی اسناد تاریخی وزارت اطلاعات، ۱۳۷۷.

پورتال‌های مرتبط با تاریخ انقلاب اسلامی:

- ۱ پورتال پژوهشی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری به نشانی: www.15khordad42.ir
- ۲ پایگاه اطلاع‌رسانی انقلاب اسلامی وابسته به دفتر ادبیات و انقلاب اسلامی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی به نشانی: www.22bahman.ir
- ۳ پورتال موزه عبرت (کمیته مشترک ضد خرابکاری سابق)، به نشانی: www.ebrarmuseum.ir
- ۴ پورتال پژوهشی و اطلاع‌رسانی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی به نشانی: www.imam-khomeini.ir
- ۵ پورتال پژوهشی مرکز اسناد انقلاب اسلامی به نشانی: www.irdc.ir
- ۶ شبکه اینترنتی نگاه: <http://negahmedia.ir>

ایران در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

درس
شانزدهم

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان با فراگیری درس و انجام فعالیت‌های آن بتوانند:
 - با استفاده از شواهد و مدارک ویژگی روند تأسیس و استقرار نظام جمهوری اسلامی را بیان کنند و روی نمودار خط زمان نشان دهند.
 - نقش مردم و رهبری امام را در روند استقرار نظام جمهوری اسلامی شناسایی و تحلیل کنند.
 - دلایل و اهداف دسیسه و دشمنی‌های ضدانقلاب داخلی و دشمنان خارجی را شناسایی و تحلیل نمایند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، نسخه‌ای از قانون اساسی، نمودار خط زمان تأسیس و استقرار نظام جمهوری اسلامی، فایل‌های صوتی و تصویری دربارهٔ شخصیت‌ها و رویدادهای مهم دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی (پایگاه اینترنتی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس: www.dsrc.ir).

آماده کنید

آماده‌سازی کلاس جهت اجرای درس جدید را با مرور آخرین فعالیت درس پیش یعنی فروپاشی رژیم شاهنشاهی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ شروع و این پرسش کلیدی را طرح نمایید که پس از سقوط حکومت پهلوی، برای اداره کشور چه اقدامی باید انجام می‌گرفت؟ نخست به اقدام امام در انتصاب دولت موقت مهندس بازرگان اشاره کنید و خیلی کوتاه توضیح دهید که این دولت همچنانکه از عنوانش برمی‌آید دولتی موقت بود و برای اداره دائم کشور در چارچوب اهداف و آرمان‌های انقلاب می‌بایستی اقدامات اساسی انجام شود. بهتر است فایل‌های صوتی و تصویری درباره شخصیت‌ها و رویدادهای مهم انقلاب اسلامی را هم در آماده‌سازی و هم در بخش‌های بعدی در کلاس نمایش دهید و توجه دانش‌آموزان را به موضوع جلب کنید.

آموزش دهید

الف) برپایی نظام جمهوری اسلامی: نخست از دانش‌آموزان بپرسید اجزا و عناصر اصلی و مهم یک نظام سیاسی چیست؟ آنان را کمک و راهنمایی کنید تا بر پایه دانسته‌های خویش و آنچه که در بخش اجتماعی کتاب مطالعات در پایه‌های هفتم و هشتم خوانده‌اند، از قانون اساسی، قوای سه‌گانه و سایر نهادها و سازمان‌های حکومتی و رسمی به عنوان اجزا و عناصر اصلی یک نظام سیاسی نام ببرند. سپس از فراگیران بخواهید با مطالعه دقیق متن و انجام فعالیت‌ها، روند تأسیس و استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران را بشناسند. دو مفهوم کلیدی این مبحث، یکی اهمیت رهبری امام خمینی و دیگری نقش و مشارکت مردم در روند شکل‌گیری نظام برآمده از انقلاب اسلامی است. حضور و مشارکت جدی مردم در تمام مراحل مهم استقرار نظام جمهوری اسلامی (همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی، انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی، همه‌پرسی تأیید قانون اساسی، انتخابات ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی و مجلس خبرگان رهبری) تجلی جمهوریت نظام به عنوان یکی از خواسته‌های اساسی ملت در دوران انقلاب اسلامی بود.

فعالیت ۱

الف)

۵	۴	۳	۲	۱
تعیین هیئت دولت	انتخاب رئیس‌جمهور و نمایندگان مجلس شورای اسلامی	همه‌پرسی تأیید قانون اساسی جدید	انتخاب نمایندگان مجلس خبرگان قانون اساسی و تدوین و تصویب قانون اساسی	همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی

ب) در ۴ مرحله اول مردم به صورت مستقیم و در مرحله پنجم (تعیین هویت دولت) به صورت غیرمستقیم، مشارکت و نقش داشته‌اند.

ب) **توطئه‌ها و دسیسه‌های دشمنان** : در اجرای این مبحث توجه و تأکید بر علل، انگیزه و اهداف توطئه‌ها و دسیسه‌های دشمنان انقلاب اسلامی و نقش مردم در خنثی‌سازی آنها متمرکز شود. دربارهٔ مباحث این درس منابع سمعی و بصری متنوعی وجود دارد که می‌توانند به ایجاد موقعیت و تعمیق یادگیری کمک کنند. افزون بر آن دربارهٔ بسیاری از شخصیت‌های انقلابی کتاب‌های متناسب برای دانش‌آموزان نگارش و چاپ شده است که به آنان در انجام پژوهش کمک می‌رساند.

به پایان ببرید

نمودار تکمیل‌شدهٔ صفحهٔ ۱۰۸ کتاب را در کلاس نمایش دهید و با رجوع به آن مراحل تأسیس و استقرار نظام جمهوری اسلامی را با تأکید بر نقش رهبری امام و مشارکت مؤثر مردم مرور و خلاصه کنید و سپس به دسیسه‌ها و توطئه‌های دشمنان داخلی و خارجی اشاره نمایید. در پایان از گروه دوم بخواهید که فعالیت ردیف ۲ را به کار ببندند و فصل را با همکاری یکدیگر انجام دهند. به منظور اجرای بهتر این فعالیت با همکاری اعضای گروه پرسشنامه‌ای را طراحی کنید که پروژهٔ تدوین مجلهٔ تاریخ شفاهی دفاع مقدس با کیفیت مناسبی انجام شود، سپس فرصتی برای دانش‌آموزان ایجاد کنید تا در کلاس نتایج پروژهٔ خود را ارائه کنند.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

بر پایهٔ انتظارات یادگیری درس، محورهای اصلی ارزشیابی عبارت‌اند از: فهرست کردن مراحل اصلی تأسیس و استقرار نظام جمهوری اسلامی؛ و نمایش آنها به طور متوالی روی نمودار خط زمان، تحلیل و تشریح نقش رهبری امام و مشارکت مردم در روند استقرار نظام؛ تحلیل و توضیح توطئه‌ها و دسیسه‌های دشمنان داخلی و خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران و تدوین مجلهٔ تاریخ شفاهی که با ابزارهایی نظیر تدوین سیاههٔ مشاهدهٔ عملکرد دانش‌آموز به ویژه انجام فعالیت‌های درس و آزمون‌های شفاهی و کتبی قابل سنجش خواهد بود.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلمان

- ۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- ۲ آتش بس، محمد درودیان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۳ تاریخ سیاسی جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، علی اکبر ولایتی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶.
- ۴ چالش‌های ایران و آمریکا، جواد منصوری، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.
- ۵ سیری در جنگ ایران و عراق، محمد درودیان، ج ۵، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۶ صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۴، تهران: اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۴.
- ۷ کارنامه توصیفی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس، علی سمیعی، تهران: نسل کوثر، ۱۳۸۲.

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش آموزان

- ۱ استاد مطهری، محسن مؤمنی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۲ اشغال، از مجموعه روزهای به یادماندنی، محسن مؤمنی شریف، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۳ امام خمینی، امیرحسین فردی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۴ امام موسی صدر، محمدرضا اصلانی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۵ انقلاب روح‌الله: تاریخ جمهوری اسلامی ایران، کانون اندیشه جوان، مشق آزاد، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۹.
- ۶ آخرین هجرت، از مجموعه روزهای خدا، مجید ملامحمدی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۷ آیت‌الله بروجردی، سیدعلی کاشفی خوانساری، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۸ آیت‌الله طالقانی، علی اصغر جعفریان، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۹ برادر روح‌الله: رهبر معظم انقلاب اسلامی، کانون اندیشه جوان، مشق آزاد، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۹.
- ۱۰ بوی چفیه: خاطرات جبهه و جنگ از زبان پدران، رضا قاسمی، شهرکرد: فریاد، ۱۳۹۱.

- ۱۱ بیز بوشاهی استمیرخ (ما این شاه را نمی خواهیم)، از مجموعه روزهای خدا، حمیدرضا شاه‌آبادی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۱۲ حصرشکنان، شاداب عسگری، تهران: سوره سبز، ۱۳۹۲.
- ۱۳ خاطره‌های خاکی: دل‌نوشته‌هایی برای جبهه و جنگ، علی باباخانی، تهران: منادی تربیت، ۱۳۹۲.
- ۱۴ دانستنی‌های تاریخ انقلاب اسلامی برای کودکان و نوجوانان: آشنایی با شخصیت‌ها، حوادث و مفاهیم انقلاب اسلامی، ناصر نادری، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۲.
- ۱۵ دایرةالمعارف انقلاب اسلامی، ویژه نوجوانان و جوانان، دفتر ادبیات انقلاب اسلامی، تهران: سوره مهر، (ج ۱: ۱۳۸۳)، (ج ۲: ۱۳۸۹)، (ج ۳: ۱۳۹۲).
- ۱۶ در طلوع آزادی، از مجموعه روزهای خدا، حمیدرضا شاه‌آبادی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۱۷ درود بر برادر ارثشی، از مجموعه روزهای خدا، حمیدرضا شاه‌آبادی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۱۸ دکتر علی شریعتی، ناصر نادری، تهران: مدرسه، ۱۳۷۷.
- ۱۹ روزگار آفتابی، داستان زندگی دکتر علی شریعتی، عبدالمجید نجفی، تهران: ذکر، ۱۳۸۰.
- ۲۰ زیر بار ستم نمی‌کنیم زندگی، از مجموعه روزهای خدا، حمیدرضا شاه‌آبادی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۲۱ سقوط خرمشهر، از مجموعه روزهای به یادماندنی، محمد جوانبخت، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۲۲ سهام خیام دختری از هویزه، قاسم یاحسینی، تهران: سوره مهر، ۱۳۸۸.
- ۲۳ شهید افشردی (باقری)، فرزاد شیرزادی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۲۴ شهید اندرزگو، رضا زندگی‌آبادی، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۲۵ شهید باکری، حبیب یوسف‌زاده، تهران: مدرسه، ۱۳۸۳.
- ۲۶ شهید باهنر، مرجان فولادوند، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.
- ۲۷ شهید بروجردی، ابراهیم حسن‌بیگی، تهران: مدرسه، ۱۳۷۹.
- ۲۸ شهید بهشتی، ناصر طاهرینیا، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.
- ۲۹ شهید بهنام محمدی، داود امیریان، تهران: مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۳۰ شهید چمران، احمد دهقان، تهران: مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۳۱ شهید خرازی، اصغر فکور، تهران: مدرسه، ۱۳۸۹.

- ۳۲ شهید رجایی، محمود جوانبخت، تهران: مدرسه، ۱۳۷۸.
- ۳۳ شهید شیرودی، راضیه تجار، تهران: مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۳۴ شهید صیاد شیرازی، داود بختیاری دانش‌ور، تهران: مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۳۵ شهید غفاری، اصغر فکور، تهران: مدرسه، ۱۳۸۴.
- ۳۶ شهید فهمیده، محمدرضا اصلانی، تهران: مدرسه، ۱۳۷۷.
- ۳۷ شهید کلاهدوز، محمدرضا بی‌گناه، تهران: مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۳۸ شهید همت، احمد عربلو، تهران: مدرسه، ۱۳۷۹.
- ۳۹ صدای پای بهار: قصه‌های زندگی امام خمینی برای کودکان و نوجوانان، محمد ناصری، تهران: پنجره، ۱۳۷۵.
- ۴۰ فوتبال و جنگ (براساس زندگی‌نامه سردار شهید ناصر کاظمی)، محمود جوانبخت، تهران: لک‌لک، ۱۳۸۱.
- ۴۱ مردی با چفیه سفید: براساس زندگی شهید عباس کریمی، اصغر فکور، تهران: لک‌لک، ۱۳۸۱.
- ۴۲ هجوم، از مجموعه روزهای به یادماندنی، احمد دهقان، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.
- ۴۳ پایگاه اینترنتی پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس www.dsrc.ir